

KIRJAD RAHVUSKAASLASTELT SIBERIST

Side Eestiga ja välitööde jätk

ANU KORB

Ajavahemikul 1991–2013 tegin Eesti Rahvaluule Arhiivi ekspeditsiooni-grupi koosseisus folkloristlikke välitöid erinevates tänini püsinud Siberi eesti kogukondades. Külastatud eestlaste esivanemad olid XIX sajandi viimasel kümnendil ja XX sajandi algul välja rännanud või sattunud Siberisse veelgi varem muul moel, näiteks sõjapõgenikena või Vene tsaarivõimude väljasaadetuina.

Välitöödel keskendusime maapiirkondades elavate vanema põlvkonna eestlaste küsitlemisele, nende sünniaastad jäid ajavahemikku 1910–1950. Kuna olin kogumismatkade algataja ja organiseerija, pidasin välitöödejärgselt Eestisse jõudnuna oma kohustuseks saata meiega koostööd teinud inimestele tänutäheks Siberis tehtud fotosid, mõnikord ka helikassette või -plaate eesti lauludega vms. Seepeale sain enam-vähem igast külast ka vastuse: anti teada, et pildid jm on kätte saadud ja avaldati heameelt meelepidamise üle.

Artiklis analüüsin mulle Siberi eesti küladest ajavahemikul 1991–2010 saadetud kirju. Paarikümne aasta jooksul on kogunenud umbes 160 kirja, lisaks hulk jõulu- jm tähtpäevade kaarte. Käesolevasse kirjatöösse on valitud tsitaate kaheksast Siberi eestlaste kogukonnast, kokku 16 inimeselt. Võrdlen Siberi eri piirkondade eestlaste kaugsuhtlemise harjumusi, kirjaliku eneseväljenduse oskust ja kirjutajate motivatsiooni suhelda minuga kui Eestimaa eestlasega. Toon esile kirjades käsitletud teemad ja vaagin, kui suurt rolli mängib asjaolu, et kohtasin neid inimesi oma Siberi välitöödel ja olen ametis Eesti Rahvaluule Arhiivis. Kas kirjad saadeti mulle kui arhiivitöötajale või kui oma Eestimaa tuttavale-sõbrale? Kuivõrd meie kirjavahetust saab käsitleda välitööde jätkuna või aitas see inimestel hoida sidet esivanemate sünnimaaga? Kas Siberi eestlaste kirjadel on väärtust ka pikemas perspektiivis?

Kirjaoskus, kirjad arhiivides ja nende uurimine

Üldise kirjaoskuse arenedes sai kirjavahetusest oluline kommunikatsioonivahend. Kirjaoskus aitas kirjaliku teksti abil end arusaadavaks teha ja saadetud tekstist aru saada. Kirjavahetust hõlbustas ka transpordi- ja kommunikatsioonivahendite paranemine (Whyman 2009: 13).

Kirjade abil suheldi nii institutsionaalsel (nt saadeti palvekirju, arveid) kui ka isiklikul tasandil pere ja sõpradega. Erinevatel põhjustel üksteisest eemal olevad pereliikmed tundsid vajadust sidet pidada, sageli püüdsid mehed hoida pere üle kontrolli ka eemalt (vt Lyons 2013: 21). Näiteks kaupmeeste töö suure sotsiaalse mobiilsuse tõttu oli nendes peredes kirjade osatähtsus suur (Whyman 2009: 36).

Tavainimeste kirjavahetus kasvas oluliselt seoses XIX sajandil hoogunud väljarändamisliikumisega ja Esimese maailmasõja päevil. Kirjutama hakkasid ka need, kes polnud tavapäraselt harjunud sullepead käes hoidma. Kirjade sisu mõjutas suuresti tsensuuri olemasolu. Näiteks sõdurite kirjad järgisid standardseid vormeleid, andsid teada iseenda tervisest, küsisid pere liikmete käekäigu kohta, saatsid sõpradele-sugulastele tervitusi jne (Rahi, Jõgisuu 1998: 29–32; Lyons 2013: 21–25). Sõdurite, aga ka väljarännanute kirjad ei kuulunud kitsalt pereringi, neist said sageli osa ka kodukandi elanikud.

Erinevates arhiivides on säilinud nii ametiasutuste kui ka eraisikute kirju. Eeskätt on peetud vajalikuks alal hoida ühiskonnaelus silmapaistvate isikute kirjavahetusi, kuid on säilinud ka tavainimeste kirju. Kirjade säilimist või hävimist võivad mõjutada mitmed asjaolud. Mõned pered hoidsid alal ainult poegade kirju, harimatud naised kirjutasidki harva (Whyman 2009: 42). Perekonna kirjavahetus võis säilida seetõttu, et keegi pereliikmetest pidas vajalikuks kirju koguda. Alal hoitud kirjade abil on võimalik jälgida, kuidas konkreetne perekond omavahel sidet pidas (Austin 2000: 56–57). Hulk pikema aja jooksul kirjutatud kirju võimaldavad fikseerida ajas toimunud muutusi (Whyman 2009: 9).

Kirjad arhiivides on leidnud järjest enam kasutamist uurimustes ja neid on ka trükituna avalikkuse ette jõudnud. Rein Veidemann (2016: 465) rõhutab, et kirjavahetused muutuvad ajaloo- või kultuurilooliseks tekstiks alles pärast nende avaldamist. Kuigi arhiiviallikaid saab sageli mitmeti tõlgendada, on neisse allikakriitiliselt suhtudes võimalik saada ettekujutust isikutest, keda need materjalid puudutavad (Annuk 2003: 77). Autobiograafilise teksti eelduseks olev teadlikkus iga üksiku elu erakordsusest on üsna hiline ja spetsiifiline lääne kultuurile omane nähtus (Gusdorf 1980: 29). Samas on see ka eetika küsimus. Kirju on raske kasutada nii, et individuaalsus oleks kaitstud. Tundlike eraeluliste materjalide laiema avalikkuse ette jõudmist on püütud ka piirata, lubades neid kasutada vaid uurimise otstarbel (vt nt Olesk 2016: 222).

Ikka ja jälle kerkib esile küsimus, kas kõik arhiivi jõudnud kirjad tuleb alles hoida ja arhiveerida või säilitada neist ainult osa. Kes ja mis alusel suudab teha parima võimaliku valiku? Arhivaalide valik ja säilitamise tähtsaja määramine on terav küsimus kõigis arhiivides, kus dokumente hoitakse. Kui ma paar aastat tagasi artikli kirjutamise tarvis Eesti Rahva Muuseumist materjali vajasin, leidsin muuseumi korrespondentide vastuste arhiivi abimaterjalide kaustalt märke „Kuulub säilitamisele 10 aastat”. Seega esialgu oli plaan originaalmaterjalide juurde (ERM, KV – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv) kuuluvaid kirju säilitada vaid 10 aastat, mis näitab, et neid ei peetud täisväärtuslikuks arhiivimaterjaliks. Ka Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivi kogutud materjali kohta ei selgu, mille alusel liigitati korrespondentide kirju: osa neist jäeti arhiivi laekunud materjali juurde, osa paigutati eesti folkloristika ajaloo materjalide (EFAM) fondi. EFAM-is säilitamine ei tähenda, et sinna paigutatud kirjad oleksid vähem materjali- või kontekstikesksed. Ilmselt sõltus otsustaja suvast, kuhu kirjad liigitati. Osa arhiivi kaastöolistest olid aktiivsemad, kirjutasid ka oma elust ja kogumistööga liituvast, kuid üksikmälestused ei kuulunud pikka aega folklooriarhiivi kogumishuvi keskmesse (vrd Mikkola 2009: 99, 108). Tänapäeval on see seisukoht suuresti ümber hinnatud ja individuaalsete mälestuste osatähtsus arhiivides ja uurimustes kasvamas.

Diskuteeritakse uurija ja kirjaliku uurimismaterjali vahelise dialoogi võimalikkuse üle (vt Korb 2013: 8–9). Hans-Georg Gadameri järgi on dialoogi mõte lugeja ja teksti vahelises suhtes. Paul Ricœuri arvates muudab kirjutamine tekstid autonoomseks, sest tekstid ei saa vastata lugejate küsimustele (Mikkola 2009: 53). Antropoloog Vincent Crapanzano järgi võivad dialoogis osalejate eelteadmised toimida vaikiva vestluskaaslasena. Crapanzano mõistab primaarse dialoogina uurija ja informandi vastastikust suhet, sekundaarse dialoogina aga uurija suhtlemist lugejaga kirjaliku uurimuse kaudu (Crapanzano 1992: 213–214).

Siberi eestlaste kooliolud ja emakeeleõpetus

Kirjaoskus on tihedalt seotud haridusoludega, seetõttu käsitlen lühidalt Siberi eestlaste hariduse omandamise võimalusi läbi aegade.

Kuni XIX sajandi lõpuni puudus Venemaa tsaaririigis kõiki rahvusgrupe hõlmav ühtne koolisüsteem. Asunduste algusaegadel ei olnud külades kooliõpetajaid ega koolimaju, lapsi õpetati kodus (Jürgenson 2000: 39). Koolide tekkimine algas Siberi eesti asundustes XIX sajandi keskel ja teisel poolel ning on seotud kirikukogudustega. Luteriusuliste kirjaoskustase on olnud muu elanikkonna omast kõrgem (Kulu 1997: 115, 118). Seda seletab luterlik, usulist ja pedagoogilist kasvatustööd oluliseks pidav traditsioon. Kuigi luteri kirik nõudis alates XVII sajandist kirjutamis- ja lugemisoskust, jäi see pikaks ajaks üsna algelisele tasemele (Stark 2014: 262). Siberi luteriusulistest asundustes edendasid kirikuõpetajad kolooniate kooliõpetust, otsisid õpetajaid ning lahendasid muid õpetamisega seotud probleeme (vt nt Tuisk 2006: 169). Õppetöös kasutati peamiselt kodumaalt toodud õpikuid (Valmis 1997: 63).

XIX sajandi lõpul üle Venemaa levinud venestamiskampaania puudutas koole otseselt. Vastavalt Venemaa 1892. aasta seadustele määrati luteri kiriku töökeeleks saksa keele asemel vene keel ning kästi ringi vahetada kooliõpikud. Venekeelseid kooliõpetajaid siiski kõikjale ei jätkunud ja määrus jäi täitmata (Juntunen 1983: 120). Alates 1904. aasta lõpust kehtis Venemaal senisest liberaalsem rahvuspoliitika, mis muutis külakoolid taas rahvuskeelseks (Jürgenson 2000: 41).

Oktoobripööre paiskas asunduste usu- ja hariduselu segi. Dekreet 21. jaanuarist 1918 lahutas kiriku riigist ja kooli kirikust (Direktivõ... 1947). Kösterkooliõpetajad pidid otsustama vaimuliku või kooliõpetaja ameti kasuks, kooliõpetajail keelati kiriklike talituste pidamine. Samas säilis emakeelne kooliõpetus. Emakeeleõpetajaid koolitati Leningradi pedagoogilises tehnikumis ja Leningradi Herzeni-nimelise pedagoogilise instituudi eesti osakonnas. Üheks murekohaks hariduselus oli õppeaasta jäämine liialt lühikeseks. Siberi paljudes külades algas õppetöö alles novembrikuus ja koolid kippusid tühjaks jääma juba aprilli algul (Valmis 1997: 26–27). Väiksemates külades ei suudetudki emakeelset kooli luua. Kuna Venemaal puudus üldine koolikohustus kuni 1930. aastateni, oli ka üksjagu lapsevanemaid, kes oma lapsi kooli ei saatnud. Siberi külakogukonnas väärtustati enam füüsilist tööd, lugemist ja kirjutamist peeti sageli lihtsalt ajaraiskamiseks (vrd Stark 2014: 263), eriti käis see tütarlaste kohta. Ka ajakirjanduse vahendusel arutleti talupoegade kirjaoskuse vajalikkuse üle. Mõned kirjaoskuse pooldajad tõid argumen-

dina esile, et lugemine-kirjutamine on siiski joomisest, hasartmängudest ja tantsimisest parem ajaviide (Stark 2014: 270).

Rahvuskoolide sulgemine Venemaal 1937–1938 (vt Roemmich 1978: 42) tõi järsu ülemineku venekeelsele kooliõpetusele ja halvendas tunduvalt Siberi eestlaste võimalusi haridust saada. Suurema osa külaeestlaste vene keele oskus oli sel ajal pea olematu. Üks minu vestluskaaslastest kirjeldas tekkinud olukorda värvikalt.

Minul vend õppis enne mind ja mina olin tema kõrval kõikaeg. Ma läksin kooli ja minul ei olnud koolis midagi teha, mul oli kõik piis. Ja uuest aastast viidi mind teise klassi. Noja ku kolmandasse läksime, siis tuli vene kiel. Sinna ma istusin. Ja siia-aani mina vene keele murdedega ei saa hakkama. Nii et koje-kak¹ neli klassi lõpetasin ära ja rohkem edasi mina ei läind, läksin tüöle. Puterdasivad ära vene keelega. (Naine, snd 1927 < Tomski obl, Vambola k < Kemerovo obl, Jurjevka k, 1994)

Venekeelsele haridusele üleminekuks halvendas mõistagi emakeelset lugemis- ja kirjutamisoskust. Paljude laste kooliharidus jäi poolikuks järgnevate poliitiliselt heitlike aastate tõttu. Mitmerahvuselistes küladest, kus igal rahvusel oli varem oma kool, tekkis nüüd üks venekeelne kool, mis soodustas tihedamat omavahelist suhtlust ja segaabiellude saagenemist (vt ka Jürgenson 2000: 45). Teise maailmasõja järel algas eestlaste massiline küladest lahkumine Eestisse, ümberkaudsetesse Vene linnadesse ja rajoonikeskustesse. Samal ajal hakkas eesti küladesse jõudma võõraid, teiste rahvuste esindajaid.

Pärast Teist maailmasõda püüti mõnel pool emakeeleõpetust taastada, kuid need katsed jäid lühiajaliseks. Näiteks 1947. aasta sügisel kooliteed alustanud Agnessa Tomski oblasti Kasekülast meenutas, et tal olnud teises ja kolmandas klassis eesti keele tunnid, kuid õpetus katkenud varsti. Pärast Eesti taasiseseisvumist on keelekursusi korraldatud Siberi Krasnojarski linnas sealse Eesti Seltsi juures. Suurimas Siberi eesti külakogukonnas Ülem-Suetukis alustati eesti keele õpetamist (kaks tundi nädalas) 1991. aastal, alates 2000. aastast töötab seal eesti filoloogist eesti keele õpetaja (Korb 2008: 71).

Siberi eestlased 1990. aastail ja suhtlemine Eesti sugulastega

Kui me ERA ekspeditsioonigrupiga Siberi eestlaste juures folkloorikogumist alustasime, oli keeruline aeg: Eesti taasiseseisvumine 1991. aastal ja paar aastat hiljem kahe riigi vahel piirirežiimi kehtestamine lahutas Siberis elavad eestlased oma Eestimaa sugulastest, kellega oldi nõukogude võimu aastail aktiivselt suheldud. Vene meedia mõjuvõim olles satuti Eesti osas peaaegu täielikku infosulgu. Eesti viisa saamisega seotud asjaajamine käis taastatud Eesti Vabariigi algusaegadel paljudele Siberi eestlastele üle jõu. Venemaa poolel vajati ka spetsiaalset välispassi. 1990. aastail sai viisat vormistada vaid Moskvast. Siberi hääbuvates ühismajandites oli majanduslikult raske toime tulla, mis omakorda takistas reisimist.

Adekvaatse info puudumise tõttu levisid 1990. aastail küladest kirjade saatmisega seotud väärarusaamad. Näiteks 1993. aasta talvel, kui töötasime

¹ kuidagi (vn k)

Tomski oblasti Kasekülās, arvati seal üsna üksmeelselt, et venekeelse aadressiga kirju pole mõtet Eestisse saatagi, sest eestlastest postitootajad viskavad need lihtsalt prügikasti. Eesti keeles ümbrikule kirjutada ka ei julgetud: kardeti, et postiljonid Venemaa külades omakorda ei tunne (või ei taha tunda) ladina tähti. Neil aastail pidasid paljud siberlased Eestisse sugulastele helistamist või kirja saatmist ületamatult kalliks.

1990. aastail liikusid kirjad väga aeglaselt, mõni saadetis oli teel enam kui 40 päeva. Siberi ja Eestimaa eestlaste kirjavahetust takistas neil aastail ka asjaolu, et siis kehtisid Venemaal riigisisestele ja välismaale saadetavatele kirjadele erinevad margid. Siberi külades tuli välismaa marke sageli kuude kaupa oodata:

Päris häbi kohe, sain Anu teilt juba teise kirja ja vastust ei saa kudagi saata, meil ei ole markisi, kohe kudagi ei saa. No nüüd kirjutan aga markisi veel ei tia kust saan. (Naine, snd 1920 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 13. XII 1998)

Samas peljati saadetud kirjade eest võlgu jääda, nagu nähtub ühest minuni jõudnud kirjast:

Saime piltid kätte, andsin Annile ja Maalile ka ära, suur tänu meie kõikide poolt teile kõikile, väga toredad. Meie tahaks teile raha nende eest saata, miks sa Anu ei kirjutand kui palju nad maksavad, meie ju ei tia, ehk kirjutad. Nüüd küll ei taha lisna² kirja kirjutada, räägivad et kui teie saate seal kirja peate maksma veel 20 rubla. Aga meie jälle ei tia kui pallu eest markisi panna et teil ei oleks välla osta kirja, mina olen küll saand ilma rahata. No ehk saame veel kokku siin maapeal, küll siis tasume ära, kui enne ei saa. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 7. VI 1992)

Kirjavahetus Siberi eestlastega ja siberlaste kirjakeeleoskus

1990. aastail osutusime meie omamoodi ühenduslüliks Siberi külade ja Kodu-Eesti vahel (vt lähemalt Korb 2008: 58–61). Oma välitöödejärgselt Siberisse saadetud kirjadele sain emotsionaalseid vastuseid, näiteks:

Jumalaga kallid Anu ja Astrit. Kui ia meel mull oli, kui sain kirja et tuletasite mind hea sõnaga meelde, a mis vanainimesel muud vaja kui paar head sõna, ja ta on nii õnnelik. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 7. VI 1992)

Minuga kirjavahetuse pidamises nägi osa inimesi võimalust emamaa uudiseid kuulda, ka Eestis elavate sugulaste kohta teateid hankida. Samas tuleb täheldada, et kirjade kirjutamine polnud paljudele Siberi eestlastele harjumuspärane tegevus. Suuremates Siberi eesti kogukondades (nt Ülem-Suetuk, Rõžkovo, Kaseküla, Tsvetnopolje, Lillikülä, Oravaküla, Zolotaja Niva) leidis tavaliselt 1–3 inimest, kes minuga mingi aja jooksul kirju vahetasid, olles ühenduslüliks ka minu ja teiste kogukonnaliikmete vahel. Pikemaaja-

² lisa, liigne (vn k)

lisemaks ja tihedamaks kujunes kirjavahetus 1923. aastal Omski oblasti Tsvetnopolje külas sündinud naisega, kellelt sain ajavahemikus 1997–2008 42 kirja. Kirjavahetus Siberi eestlastega oli intensiivsem 1990. aastatel ja on pisitasa hääbunud viimaste aastate jooksul, sest osa minu Siberi tuttavaid on jõudnud teispoolsusse. Nooremad, sageli segaabelust sündinud, on mõistagi enam mõjutatud kätte jõudnud sotsiaalmeedia ajastust, kus traditsiooniline kirjavahetus on kadumas (vt Veidemann 2016: 467). Vanemad Siberi eestlased eelistavad nüüd kirjutamise asemel pigem sugulastele-tuttavatele helistada: telefonid on paljudes peredes, side kvaliteet normaalne, kulud taskukohased ja infovahetamine hõlpus.

Eestimaaga kontakti hoidmine tundus olevat olulisem vanema põlve Siberi eestlastele, kes olid saanud vähemalt mõned aastad eestikeelses koolis käia. Nenditi, et: „Küll on armas et on kirja vahetus” või „Meil on ea meel et meil on eestis tutvad” (Naine, snd 1922 < Omski obl, Rõžkovo k, postitempel 21. I 2005 ja 15. IV 2005).

Kuigi vahetasin kirju ka endiste kooliõpetajate ja kultuuritöötajatega, olid põhiosa minu kirjasõpradest ühismajandis töötanud maainimesed, eeskätt vanemad naised, keda oli ka välitööl küsitletavate hulgas enim. Pensioniealisi mehi on Siberi külades naistest märksa vähem, kõik mehed pole ka varmad sulle pead kätte võtma.

Siberi eestlastel võib Eestimaa eestlastega kontaktide hoidmisel takistuseks saada eesti keeles kirjutamise oskus. Nimelt ei taha paljud Siberi eestlased saata Eestisse venekeelset kirja, samas hindavad nad oma eesti kirjakeele oskust ebapiisavaks. Meenutagem, et paljud minu tuttavad olid saanud eestikeelses koolis käia aasta või paar, osa oli õppinud eesti keeles lugema-kirjutama vanemate toel. Pärast 1930. aastat sündinud on enamasti saanud venekeelse hariduse. Pereringis ja külas omandatud eesti kõnekeel ei taga kirjaliku eneseväljenduse oskust. Üks Krasnojarskis õpetajana töötanud naine (snd 1941. aastal Uus-Petseri külas) tunnistas aastaid hiljem, kui taas kohtusime, et oli kirjutanud valmis pika kirja, kuid ei sõandanud seda ära saata, sest arvas, et see sisaldab liiga palju kirjavigu.

Naine, kel ema venelane ja isa eestlane, võttis kirja kirjutamiseks kaua hoogu ja kirjutas mulle venekeelse kirja alles neli aastat pärast meie kohtumist (postitempel 22. I 1999), vabandades kirjutamise edasilükkamist, et ta vene keeles ei tahtnud, kuid eesti keeles ei oska kirjutada.

Mõne vanema inimese nimel saadetud kirja olen saanud ka venekeelsena, kirjutatud noorema pereliikme poolt. Ka kirjavahetus Siberi setodega toimus vene keeles, sest eesti kirjakeelt nad ei valda.

Mõni mu kirjasõber lisas eesti keeles kirjutatud kirja üksikud venekeelsed sõnad või väljendid, et vältida teksti väärsti mõistmist.

Palun katsu aru saada. Mõned sõnad on vene keeles, sellepärast et ei ole kindel, et ma neid tean öieti eesti keeles. Ja eestikeele sõnades võib ka olla vigasi – andestage. (Naine, snd 1940 < Tomski obl, Kaseküla, kiri 18. III 1997)

Samas võib kirjadest leida ka kujundlikku keekekasutust ja muhedaid rahvalikke ütlemisi, näiteks: „Möödunud tük aega kui kirja sain aga laiskus ei anna mahti, et kirja kirjutada. Nagu räägitakse et laiskus laiskus lase mind lahti, peremees peksab sind ja mind” ja „Teie külaskäik oli nii kiire nagu suitsu peale tuld võtsite.” (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k)

Kuigi ortograafia- ja interpunktsioonivigu leidub kõigis Siberi kirjades, tuleb nentida, et eestlaste kirjaliku eneseväljenduse oskus oli piirkonniti erinev. Ilmselt oli mõnel pool inimeste soov haridust omandada tugevam, kindlasti polnud ühtlane ka õpetajate tase. Küla asend, suurus ja elanike materiaalne olukord avaldasid omakorda mõju. Väikestes küldes ei suudetud sageli emakeelset kooli luua, ka pere vilets materiaalne olukord võis saada haridusteel takistuseks. Mulle saadetud kirjade põhjal võib järeldada, et Omski oblasti eesti kogukondades (v.a Tsvetnopolje) oli kirjakeeleoskus suhteliselt nõrgal järjel, mistõttu kirjad on napisõnalised. Siberi lõunaeesti keelekasutusega külade elanike kirjades on enam tunda kohaliku murdekeele mõju. Juhendamata ja õpetamata kirjutajate jaoks oli kirja kirjutamine tömahukas ja keeruline. Asjaosalised mõnsid sageli ise: „Minul kirja kirjutamine on väga raske kuurma sõnnikut on kergem billu.” (Naine, snd 1928 < Omski obl, Zolotaja Niva k, postitempel 5. I 2001) Ka neis küldes, kust pärit eestlased kirjutasiid pikki sisukaid kirju (nt Krasnojarski krai Ülem-Suetuki küla, Tomski oblasti Kaseküla ja Omski oblasti Tsvetnopolje küla), hindasiid inimesed ise oma keeleoskust viletsaks.

Noh jätan nüid oma plära, ärge väga naerge seda meie eesti keelt, no paremad ma ei oska, küll te ikka aru saate. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 13. XII 1998)

Võrdlusena siinkohal, et Eesti Rahvaluule Arhiivi korrespondendid on läbi aegade oma võimalike kirjavigade pärast muret tundnud. Ka enam kui sada aastat tagasi põhjendasid Jakob Hurda kaastöölised võimalikke puudusi oma kirjapanekutes vähese kooliharidusega (vt Kikas 2014: 317).

Mulle saadetud kirjades tunti muret eesti keele positsioonide nõrgenemise pärast.

Eks ka see meie eesti küla kaob varsti ära, lapsi sünnib väga vähe a sureb pallu, minevaasta suri 10 inimest aga sündis 8 no see oli rikkas aasta põle nii pallu ammu sündind, on vahest aastas aga 1 laps milla 2, noored lähvad vägisi venelasteks võtavad vene naised poisid, tüdrukud lähvad vene meestele, oli aeg kui keegi ei läind vene mehele, ja ei oskand vene keeld keegi, aga nüid oskavad kõik, vähe on kes sukugi ei oska. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, postitempel 19. V 1994)

Nii küla elu läheb endist viisi meie oleme nüid Saksamaaga seotud on ju meie küla saksa rajoon. Koolis ka rõhk on saksa keele peale, eestlased varsti kaovad suutumasa ära. Meil naised ka kui saame kokku räägivad vene keeles mina jälle ütlen mis teie raiute puid ei oska oma ema keelt rääkida. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 20. XII 2005)

Olustik ja majanduselu kirjades

Välitööl tuli tihtipeale jutuks inimeste toimetulek igapäevaelus. Ka oma kirjades esitasin ma küsimusi küla eluolu ja tuttavate inimeste kohta, aga Siberi eestlased keskendusid neid teravalt puudutanud probleemidele. Kuna

maainimene sõltub suuresti loodusest, on kirjades kohalikud ilmaolud ja sellega tihedalt seotud majandus läbiv teema.

Möödunud suvi oli väga vihmane nii et vilja koristus läks pahasti olid suured kautused. Aga kartul oli väga hea ja aedvili oli ka hea nii et omad loomad praegust on kaks lehma ja kaheksa siga, lampaid on vähe, neid on viis peat. Siis veel hobune, see peab olema nii et hobust on vaja kogu aeg suvel kui talvel. (Mees, snd 1923 < Tomski obl, Kaseküla, kiri 19. II 1997)

Suurte muutuste perioodil 1990. aastail oli inimeste elus palju ebakindlust: ühismajandid olid lagunemas, suurenes tööpuudus, palku ja pensione ei suudetud õigeaegselt välja maksta. Mõistagi tundsid inimesed muret iseenda ja lähedaste hakkamasaamise pärast. Nii jõudis materiaalse toimetuleku teema ka kirjadesse.

Elu on külas vilets, pidi juba kolhoos laiali minema, no akkas jälle uus esimees, praega on ühes, aga kuda see küli maha saab ei tia ei ole bensiini ei soljarkad³, kallid kõik, kolhoos võlgade sees, palka töölistele ei makseta juba kogu talve keegi ei taha miski teha, elavad kes kuda oskab. Meie oleme vanad ei ole sellest liiga muret, niikaua kui saame pensiooni, no kui juhtub midagi et ei akata maksma, siis on muidugi surnuaja poole minek kohe. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, postitempel 19. V 1994)

Kirjades on juttu ka tol perioodil Venemaal aset leidnud rahareformist.

Pensiad peale uue aasta panti 100 rub. juurde nüüd saan 387 rub. kuus. Meil nüüd jäid millijoonid kõrvale on jälle sajad ja tuhanded. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 18. V 1998)

Samas kerkisid piirkonniti esile omad probleemid, näiteks massiline Saksamaale ümberasumine Omski oblasti saksa rahvusrajoonis.

Meie elu läheb ikka oma moodi. Küla on ikka kohapeal, aga elanikud on rohkem pool juba Saksamaale ära kolinud, need on sakslased, majasi tühju ei ole, Kasakstanist sõidavad sisse sakslased ja venelased. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 17. XI 1999)

Mõnikord jagati minuga rõõmu küla igapäevaelu mõjutavate positiivsete arengute üle.

Meil on nüüd kõik uulitsad asfaldiga ära valatud, meie Pool⁴ on seda kõik nõutand, ja niuke tee läheb ka surnuaeda, veel vähe mööda surnuaia väravast. Meie vanad teda väga kiidame selle eest, igakord kui surnuajal käime, ütlegi korda ei jäta kiitmata. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 17. VIII 1992)

³ kütteõli (vn k)

⁴ tolleaegne kolhoosi esimees Aleksander Pool

Kultuuri- ja seltskonnaelu kajastamine

Oluline teemadering kirjades seondub küla kultuurieluga. Selles osalemine pakkus elamusi ja tõi inimesed igapäevarutiinist välja. Mitmetes väljarännanute külades tähistati XX sajandi lõpukümnendil või XXI sajandi algul 100 aasta möödumist küla asutamisest. Sel puhul korraldati kohalike kultuuritöötajate eestvõttel enamasti suurejooneline pidu. Mõistagi kasutati sealjuures vanemate eestlaste nõu ja abi. Üks suursündmusest osavõtja kirjeldas ja ühtlasi arvustas toimunut oma kogemuse põhjal:

Möödas on suur juubel, tegemist oli palju, pidu oli ka suurepärane, niisugust ei ole veel saja aasta sees olnud. Rahva kogu oli suur. Kõik meie spordi kompleks oli ümber ringi täis inimesi. Üks tuhat inimest oli ära. Mina olin suureks ka saanud artistiks. Anti mulle ka sõna pidu rahvast tervitada. Mina tegin ka eesti rahva söögid lauale: vere vorst, mulgi kapsad ja türgi oad. Minule anti suur „Diplom” za aktivnoje utšastie v kulturnoi žizni selaa⁵. Eestist ei olnud kedagi, kes lubas tulla, oli haigeks jäänud. [---] Nüüd mõni sõna meie programmist. Minul ta ei meeldinud, nagu eestlased on suured joodikud, oli laul ma olen lõbus õlle pruulia ja mina olen Juhan ja sina oled Jaan, kõik värava postid ma pikali löön, see on täitsa joodikute laul se Olga seda välja mõtles kelle poole me käisime ta kandlega mängib, see on ju eesti mängu riist. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 25. VIII 2005)

Vanima, luteriusuliste asutatud Rõžkovo küla 200. aastapäeva pidustused leiavad kirjas mainimist lühidalt, sest kirjasaatja napp kirjutamisoskus rohkemat ei võimaldanud.

Tänavaasta meil riskovas oli püha, külal sai 200 astad oli meil soome pastor pitas palymusd Soome pastor oli külas, väga meeldis se oli 7 julul. (Naine, snd 1922 < Omski obl, Rõžkovo k, kiri 5. I 2004)

Mitmes eesti kogukonnas tegutsesid 1990. aastail folklooriansamblid. Nende väljaastumised leiavad kirjades sageli kajastamist. Samas tuuakse esile, kui võrd külarahva eluolu, ka osalemine kultuurielus, sõltub ilmastikust.

Käisime ka välja astumas oma lauludega kultuurimajas, isegi rajoonis oli folklooripidu. Kutsuti ka Tomski linna, seal oli kultuurikeskuste kokkutulek või pidu 1. mail, aga meie ei saand sõita, sest jääd olid Tšulõmi peal minemata ja parve peal veel ei old, aga rongiga sõit on ju keeruline ja raske. Meil oblastis on palju kultuurikeskuseid: läti, saksa, leedu, tataari, poola, eesti.

Talvel oli samuti pidu, 29. novembril, jälle meie ei saand minna, kõik oli valmis, isegi väljanäitus, aga külm oli suur (−42), ja selle tõttu massinad ei läind. Nii et meil ei ole vedand see aasta, loodame et edespidi saab õnnelikumalt hakkama. (Naine, snd 1940 < Tomski obl, Kaseküla, kiri 16. VII 1998)

Tomski oblasti Kaseküla eestlase kirjas anti teada kohaliku kultuurikeskuse asutamisest 1996. aastal ja esialgsetest plaanidest sellega seoses.

⁵ aktiivse osavõtu eest küla kultuurielus (vn k)

Kultuurikeskus ei kujunenud ametlikult registreeritud rahvusühenduseks, kuid tegutses koostöös Tomski Rahvaloomingu Keskusega (vt Korb 2004: 173).

Möödunud aastal meil avastati (*открыли*)⁶ külas Eesti Kultuur tsentrum (*национ. культ. центр*). Meie vanem tütar Larissa töötab seal juhatajaks. Ega temale ei ole antud miskid *инструкция*⁷ selle töö kohta. Teeb, mis oskab, mida oskame meie õpetada. Käib väga palju vanemate eestlaste pool, korjab materjali eesti rahvakultuurist: rahva laulusi, luuletusi, tantsusi, kombeid, ajaloolisi andmeid ja kõiki, mis arvab olema tarvilik ja huvitav tänasele ja järeltulevale põlvele. Töötata on muidugi raske, abi ei ole kusagilt „*администрация*”⁸ käest, kohapealne on nüüd venelane, Mäedam K. M. sai lahti, rajoonis on ka nüüd uus pea. Aitame oma perega kaasa ja on tal oma aktiiv ja folkloraja grupa⁹. Viib läbi tähtpäevi ja pühasi: Jaanipäeva (kultuurimajaga ühes), Jõulupüha, Naistepäev, valmistab Lihavõtte vastu, õppime laulusi ja laulame pühadel heameelega, vanemad inimesed ikka teavad mõnda laulusi, aga nooremad – väga vähe. Käime ülesse laulmas sünnipäeval vanemaid inimesi ehk tähtsamatel sünnipäevadel (*юбилей*). Paljudele väga meeldib, kuulavad pisar silmis ja õnnelikud, et neid meeles peetakse – on väga tänulikud, kiidavad poe juures ja n.e. Ja püüavad vastu võtta lauljaid, lauda kutsuvad ja kostitavad südamliselt. Ei unusta me ka venelasi, nad ise soovivad seda ja ootavad. (Naine, snd 1940 < Tomski obl, Kaseküla, kiri 16. III 1997)

Sageli kajastatakse kirjades kultuuritöötajate organiseeritud rahvakalendri- ja riiklike tähtpäevade tähistamisega seonduvat.

8ndal märtsil oli meil jälle kokkusaamine kultuur tsentres¹⁰, kus on Saksamaa varustamine andaks selleks raha juhataja ostab söögi ja joogi. On kõik päris mõnus, saab ikka meelt lahutada muidu kõik aeg kodus vokki taga. Nüüd määrati kokkusaamine munapäevaks 4 aprill. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 14. III 1999)

Mõistagi kirjeldati ka külaelanike omaalgatuslikke kooskäimisi nii rahvakalendri kui ka isiklike tähtpäevade puhul, näiteks:

Ristipäev olime surnuaias. Juhanna luges seal, lubasime nelipüha aeg jälle minna, no ja jaanipäevaks ehk tuleb Jaan Noormägi¹¹, no kui ei tule lähme jälle surnuaiale kokku see on meie koht. Kirikud ka teevad vähehaaval, et löövad seestpoolt laudatega praegu, no aga milla ta valmis saab seda ei tia keegi. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 7. VI 1992)

Tähtpäevadega seoses kirjeldatakse aja jooksul toimunud traditsiooni- ja mentaliteedimuutusi:

⁶ avati (vn k)

⁷ juhendit (vn k)

⁸ juhtkonna (vn k)

⁹ folkloorirühm (vn k)

¹⁰ kultuurikeskuses (vn k)

¹¹ Pastor Jaanus Noormägi, kes pärast Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamist korduvalt Ülem-Suetuki eestlasi külastas.

Ennemal ajal sai tehtud vere vorsti jõuluks see oli alati jõulu laual. Nüüd ei jõua siga pidada ja noored ka sellest ei hooli naeravad et kas sul süia ei ole midagi. Ma räägin see on eestlaste kombe, mamma ema tegi kohe värskest verest kookisi. Nüüd on see kõik moodist ära. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 10. XII 2004)

Veel vanade päevaks koristasime surnuaeda. Meil on mustad varesed kui hullud surnuaedas kisuvad kõik lilled mis istutat, maa seest välja. Meil on niisugune mood pilluvad auale petsenjad¹² kommisi ja siis on varesed hakkamas. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 17. V 2002)

Eluringi tähtpäevadest leiavad kirjadest enam kajastamist sünnipäevad. Oma lähematele kirjasõpradele saatsin nende sünnipäevade puhul omalt poolt õnnitluskaarte, mõnikord ka väikese paki, mis ehk ka ajendas olnud sünnipäevapidu kirjeldama.

Kiri sai kohe sünnipäevaks kohale. Sai see päev mööda saadetud, oli meid 6 inimest ühes minuga. Meie rida on nii hõredaks jäänud. Praadisid 2 krolikud¹³ ja pudel viina „Višnja na konjake“¹⁴ aitas meile küllalt. Perast tulid lapsed linnast oma joogi ja söögiga. Lillesi oli palju, praegu on veel lillekimbud laua peal. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 23. IX 2004)

Peame ikka sünnipäevasi üksteisel. Laulame ja ajame nalja, unustame kõik mured vaevad. Laulud rohkem vene keeles, eesti laulusi meie Elliga laulsime. Maiski tänaval on veel 3 naist eestlasi. Meie tänavas on rohkem mina, Viktoria, Olga Linda õde Alma – ta on ka pool venelast siis. Veel on Rita – ka pool venelast. Mina tahan rohkem eesti keele laulda. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 18. XII 2002)

Matusekirjeldusi enamasti kirjadest ei leia, küll aga anti teada, kui mõni minu tuttav külaelanik siitilmast lahkus, näiteks:

Septembri 10 kuupäeval lahkus Kliimsoni Roosi, kes teid oma leivaga võõrustas. Viktor elab praegu üksinda, tütreid elavad sääli ligidal, nemad tallitavad ja tütrepojad on tal öösel seltsiks. (Naine, snd 1920 < Tomski obl, Kaseküla, kiri 12. II 1994)

Sa Anu peaksid teadma seda P. M.-i see oli J.-le pool õde, no niuke veike vanake, see ka suri ära sügise, tal oli vähk, tehti lõikust, lõigati üks tiss ära 8 kuud elas ja suri ära oli 80 aastane. Väga ia vanainimene nii kahju on tast, no näa miski ei või teha. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 13. XII 1998)

Mõnikord jagati minuga oma kurbust mitme inimese järjestikuse lahku-mise pärast, kusjuures juhiti tähelepanu ka traditsioonis toimunud muutus-tele:

¹² küpsiseid (vn k)

¹³ küülikut (vn k)

¹⁴ kirsid konjaki peal (vn k)

Kallis hing kujuta ette et meil tänavu on leina sügise 30 augustil saatsime viimasesse rahupaika meie folkleeri pillimehe käisime matustel Omski taga. Saime paar päeva kodus olla 13 sept matsime Araldi Frei ja kuu aja perast lahkusime Pauliinest Frei. Siin ei oska mis ütelda, to 9 päeva to 40 päeva, peavad venelaste järgi¹⁵. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 14. XI 2001)

Külamatjaiks said Siberi külades pärast pastorite väljasaatmist tavaliselt vanemad naised ja traditsioon on säilinud tänini (vt nt Korb 2014: 133–134). Ülem-Suetukist saadetud kirjas anti aga teada ameti üle võtnud mehest.

Elame vähe aaval ikka kõik need vanad, muudkui Juhanna meie papp (külamatja) suri ära, minevaasta peale jaanipäeva. Nüüd on meil teine papp, miesterahvas Jaan nimi, meil on nüüd kirik panti uus katus peale. Tehti torn rist on otsas ja kell on ka no see talve ei ole me ühtegi korda käind kirikus, seal ei ole kütet sees külm on, ei ole veel valmis. (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 19. I 2004)

Vahel sain tuttava külaelaniku surmast teada pereliikme vahendusel, kes elas kaugemal suurlinnas ja polnud minuga kohtunud, kuid oskas lahkunu Eesti-sidemeid väärtustada.

Terege! Kirjutab teile Liisi Kakk poig Paul. Mina elan Irkutski liinan. Minu ema surisi ära 18. Märtsil Lillekülan. Matzema ema 20. märzil. Sää!¹⁶ sai viil kolm vänä inimeist õlame. Puul omave venelase ja puul omave eestlase. (Irkutsk, kiri 6. IV 2004)

Laulud, albumisalmid ja kujundkeel

Siberi välitööl juhtus aeg-ajalt ikka, et kohalikud lauljad esitasid mõne laulu unustamise tõttu poolikult. Mõnikord suutsid nad hiljem üheskoos laulusõnad meelde tuletada ja panid need kirjaga tee. Seega inimesed olid meie kohtumistele hiljem mõelnud ning püüdsid minu tööle kaasa aidata.

Laulusõnu saadeti kirja teel mitmel korral, kuna teati, et need mulle huvi pakuvad. Näiteks laulu „Küll neidudel raske on valida meest” tervikteksti juurde lisati märkus: „Ma panen ühe vana laulu ka, kui saate kätte, kirjutage või paar sõna, et teaks, et saite kätte” (Naine, snd 1927 < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k, kiri 19. I 2004).

Seega inimesele oli oluline, et saadetu ikka kohale jõudis. Mõnel minu kirjasõbral oli tavaks lisada kirjade lõppu sisult sobivaid albumisalme, näiteks:

Se käsi on ni kaukel kes teile kirjutab
a süta on kül liki, kes teid ei unusta.

(Naine, snd 1916 < Omski obl, Rõžkovo k, postitempel 26. I 2004)

¹⁵ Siin on mõeldud, et nüüd peavad ka eestlased õigeusklike traditsioonis tuntud mälestuspäevi.

¹⁶ Mõeldud lahkunu elupaika Lillikülä.

Mu head ja kallid tuttavad,
Pea aastad mööda ruttavad,
Ma palun olge nõnda head.
Ja kirjutage mõned read.
(Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 12. I 2005)

Salme sain mõistagi ka õnnitluskaartidega. 1993. aastal Krasnojarski krai Ülem-Suetuki külast saadetud naistepäevakaardilt võib lugeda:

Säragu dollarid, säragu kuld
Elagu naised täis särtsu ja tuld.
(Naine, snd 1927)

Jõulu- ja uusaastasalme kogunes märksa rohkem, näiteks:

Verivorsti, põrsapraadi
Head ja helded näärитаati
Uus aasta õnne toogu
Mure mõtted lustiks loogu
Tervist tuppa toogu tuuled
Rõõmu laulu kostku huultelt!
(Naine, snd 1927 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 16. XII 1998)

Ei oska öelda, kuivõrd ja kas üldse mõjutas albumisalmide lisamine kaartidele-kirjadele asjaolu, et töötan muuseumis-arhiivis.

Abipalved kirjades

Kui vajasin oma koostatavate uurimuste ja väljaannete tarvis lisamaterjali, pöördusin küsimustega oma Siberi kirjasõprade poole. Näiteks sarja „Eesti asundused” kolmanda raamatu „Seitse küla Siberis” koostamise käigus, neli aastat pärast piirkonnas toimunud välitöid, palusin oma kirjasõbralt Tomski oblasti Kaseküla ja Liliengofi eestlaste nimekirja koos täisnimede ja sünniaastatega. 18. III 1997 dateeritud kirjas sain pühendumusega koostatud nimestiku, kus kirjas 57 eestlast, kel mõlemad vanemad eestlased. Vahepeal manalasse varisenud eestlaste nimedele oli lisatud surma-aasta, kirjas olid ka naiste neiupeelvenimed. Kommentaariks oli lisatud: „Need naisterahvad, kellel ma ei ole teist nime kirjutanud, tähendab see ongi nende tüdruku põlve nimi, on eland eluaja ära ühe nimega (*хотя все замужем*¹⁷). Andmed on võetud külanõukogust, ehk Larissalt.”

Kui tahtsin välitööl katkendlikult esitatud laulu „Seal uhkes Pohla mõisas” tervikteksi avaldada, pöördusin palvega ühe Kovaljovo küla lauluoskaja poole. Vastusena sain kirja laulusõnadega, kommentaariks lisatud: „Laulu kirjutasime kolmeni Erna mamma Miini, Pauline ja mina. Laul on väega pikk kui on vaja jätke vahele mõned salmid.” (Naine, snd 1924 < Omski obl, Kovaljovo k, postitempel 8. I 1998)

¹⁷ ehkki kõik on mehel (vn k)

Samas esitasid Siberi eestlased mulle omakorda palveid. Näiteks üks naine Lilliküläst soovis oma 1999. aastal saadetud kirjas, et ma saadaksin võimalusel külla kiriklike talituste raamatu. Samas kirjas, milles palve esitati, saatis ta mulle nagu vastutasuks loitse haiguste ja kurja silma vastu: *Vere sõnad, Kasvaja sõnad, Roosi sõnad, Vaivaja sõnad, Kurja vastuse sõnad.*

1990. aastate lõpus organiseerisid Tomski oblasti Kaseküla eestlased eesti keele ja kultuuri ringi, mida juhendas kohalik õpetaja Agnessa Koot. Õpikute saamiseks pöördus ta minu kui tuttava inimese poole, kuid nähtavasti läks algne kiri kaduma. Umbes kolm kuud hiljem sain sama palve tähitud kirjaga.

Ma viin eesti keelt koolis, 2, 3, 4 klassis. Aga meil ei ole õppikuid (*учебников*). Kõigi nende lastega ma hakkasin peale nullist. Kallis Anu, ma palun Teid veel kord, kui on teil võimalik aidata mind. Ma palun, saatke mulle 10 aabitsat (*букварей для русских школ*¹⁸) ja paar lugemise raamatut (õppikut) 2 klassile. (kiri 3. XII 1998)

Edastasin Kaseküla eestlaste palve Eesti Haridusministeeriumile. Teades, et sealne asjaajamine võtab üksjagu aega, saatsin ka ise paar keeleõpikut teele. Mõne kuu möödudes sain külast kirja:

Teie panderolli sain kätte jaanuaris, ootasin siis, et saan Haridusministeeriumist ka varsti, et korraga teatan Teile kõigest. Kuid nende pakk tuli alles märtsi lõppus. Noh tänu kõigile! Hea meel minul ja lastel! (kiri 5. IV 1999)

Kahjuks polnud Kaseküla eesti keele ja kultuuri ringi tegevus pikalt jätkusuutlik, kuid õpikuid saavad soovijad tänini kasutada.

Tagasiside ilmunud väljaannetele

Sestpeale, kui ilmusid sarja „Eesti asundused” esimesed raamatud, saatsin neid postitsi ka oma parematele kirjasõpradele teistest Siberi piirkondadest. Loetu ärgitas inimesi oma koduküla pärimust vaagima, külakogukonnas tuntud tavasid-kombeid mujalt kirjapanduga võrdlema ja traditsioonimuutusi tuvastama.

On ka sarnaseid asju raamatus mida meie ka oleme kuulnud. Seal on kirjutatud et eestlased kutsuvad matustele. Meil oli se ka niiviisi moes, aga sellest ajast kui kolhoosid ühendadi eestlased sakslastega, peale selle akati käima matustel eestlased sakslastel ja sakslased eestlastel. Varsti peale selle ühine mise hakkasid ka inimesed üksteisega läbi käima. Sakslased ennem tegid peieteks ainult kohvi ja nagu nemad seda nimetasid „Rivel kuhe” viina neil ka matustel ei pakutud. Eestlastel oli see kogu aeg moes. Kõik söögid, kapsa supp, kardulad kutsuti lühikse leemega ja liha no ja muidugi kohvi ka eestlased tegid seda Riveli kuhed ainult meil nimetati teda riivel karask. Nüüd aga on läinud moeks nii kui meil nii ka sakslastele, peiete söögi lauad on kui pulma lauad. Ehki praegune aeg nimetataks raskeks ajjaks, aga ennemalt sarnaseid

¹⁸ aabitsaid vene koolidele (vn k)

rikkaid laudasi ei olnud ei pulmadeks ega ka peijetekts. (Naine, snd 1927 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 3. XI 1997)

Mina ikka longerdan Maiski uulitsasse Elli ja Pauline poole jälle vaatame neid raamatuid mis sa saatsid meile, meie oleme nüüd palju targemaks saanud raamatute järgi. Meie külas ei ole olemas niisuguseid kombeid ja nõidumis sõnu. (Naine, snd 1923 < Omski obl, Tsvetnopolje k, kiri 2. XI 1997)

Siberist kogutud materjali põhjal avaldatud ülevaateid-artikleid, raamatuid ja plaadiantoloogiaid saatsin ka inimestele, kelle tekste-pilte, heli- ja videofaile kasutasin. Meeldiv oli tõdeda, et seepeale kirjeldati emotsioone, mis neist kirjutatud tööd äratasid, kuidas üheskoos plaate kuulati või mis järjekorras raamatud külapidi ringlesid. Seega kirjade kaudu sain tagasisidet tehtud tööle.

Suur tänu raamatute eest, saime kätte õige ruttu – kahe nädalaga. Ühe raamatu andsin Kruubergi perele, nemad annavad lugeda enda tänava naisedele, teise saatsin Kliimsoni Viktorile, tema teid sõidutas Lillengofi ja surnuaeda, annab lugeda oma üleaedsetele, kolmanda jätsin endale, lugesin läbi. Käis meil Lasmanni Minni, andsin temale lugeda, eile juba saatis tagasi, nüüd on Lasmani Leida käes, siis annan veel Juhkami Roosile ja Leemani Liidele. Kui kõik saavad loetud, siis saadan ta pojale Kaugesse Itta, tema on huvitatud niisugustest asjadest. (Naine, snd 1920 < Tomski obl, Kaseküla, kiri 13. V 1998)

Teatan, et raamatut saime kätte meil oli kõigil hea meel loeme ja naerame Veera Karlovnale antsin korruga tema tuli ise raamatule järele. Mina olen juba mitu korda lugenud nii uvitav on. (Naine, snd 1928 < Omski obl, Zolotaja Niva k, postitempel 13. XI 1996)

Sain plaadit käte suur tänu oli väega uvi kulata neid laulusi Meit on elus veel Loni, Valentina ja Rosi linnas, tema ehk tulep varsti sis anan ühe komplekti taale. (Naine, snd 1922 < Omski obl, Zolotaja Niva k, postitempel 17. IV 2006)

Saime pakki kätte ja ei leija sõnasi mis selle hea töö eest ütelda muidugi suur südamlük tänu et peate meid Siberi vanasi meeles. Kõik väega meldis laulud ja mängud olime kõik sõbrad koos kulasime kõigile väega meldis oli palju räkimist ja naeru. Oleme muidugi kõik vanad 80 a. ümer Kondrovi Polina on surd, laulud said tütrele. (Naine, snd 1924 < Omski obl, Kovaljovo k, postitempel 6. VI 2006)

Mõnikord paluti võimalusel ka raamatust-plaadikomplektist uus eksemplar saata, sest: „See raamat kadus ära, üks ja teine võtsid lugeda, a tagasi ei toodud” (Naine, snd 1930 < Omski obl, Zolotaja Niva k, postitempel 15. I 1999).

Kokkuvõtteks

Kirjavahetusel Siberi eestlastega oli XX sajandi lõpukümnendil ja XXI sajandi algul nii minu kui ka mu kirjasõprade silmis oluline roll. Siberisse saadetud kirjad ja koostatud väljaanded oli minu viis lahketele Siberi inimestele tänu avaldada ja midagi vastutasuks pakkuda. Juhendamata-õpetamata kirjutajate jaoks oli kirja kirjutamine töömahukas ja keeruline, kuid paljud inimesed võtsid selle ikkagi ette. Kirjade abil hoidsid asjaosalised oma Eesti sidemeid, tundsid, et neid ja nende teadmisi väärtustatakse ja vajatakse. Kuna olin mulle kirjutanud inimestega tutvunud välitööl, teadsid nad mind kui arhiivitöötajat. Siberi eestlased olid meie kohtumiste käigus rääkinud nii igapäevaelust kui ka vastanud küla pärimust puudutavaile küsimustele. Mõneti jätkus välitöö ka kirjade abil, näiteks olid inimesed laule, loitse vms meelde tuletanud ja kirjaga teele saatnud. Kirjad annavad infot paarikümne aasta vältel Siberi eestlaste elus toimunud, jutustavad inimeste toimetulemisest keerulistel aegadel, nende röömudest ja elu kurbadest hetkedest. Kultuurisündmuste ja rahvakalendri tähtpäevade tihe kajastamine kirjades võis olla mõneti mõjutatud minu arhiivitöötaja positsioonist: eeldati, et see pakub mulle enam huvi. Minu kui tuttava inimese poole pöörduti ka leidmaks lahendust mõnele elus ettetulevale probleemile. Omalt poolt püüdsin inimesi aidata. Kirjades väljenduvad emotsioonid ja hinnangud, sealjuures hinnangud ka minu kogumis- ja uurimistöele. Kirjavahetus Siberi eestlastega ei puudutanud ainult konkreetseid kirju kirjutanud inimesi, vaid eesti kogukonda tervikuna: neis vahendati kogukonna tähtsündmusi ja jagati infot teiste külaelanike kohta. Hulk kirju pikema aja jooksul võimaldavad jälgida Siberi eestlaste elus toimunud traditsiooni- ja mentaliteedimuutusi. Samas jääb kirjades mõndagi ridade vahele. Konteksti tundmine aitab toimunud paremini mõista. Kirjad Siberist on tõhusaks täienduseks neist küladest kogutud materjalile.

Kirjutise valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute tippkeskus), see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga IUT 22-4 („Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad”).

Kirjandus

- Annuk, Eve 2003. Naised ja kirjanduslugu: tuntud ja tundmatu Ilmi Kolla. – Adriane Lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri, IV aastakäik, nr 1/2, lk 72–90.
- Austin, Frances 2000. Letter writing in a Cornish community in the 1790s. – Letter Writing as a Social Practice. Toim David Barton, Nigel Hall. (Studies in Written Language and Literacy 9.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 43–61.
- Crapanzano, Vincent 1992. Herme's Dilemma and Hamlet's Desire. On the Epistemology of Interpretation. Cambridge: Harvard University Press.
- Direktivõ.... 1947 = Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании. Сборник документов за 1917–1947 гг. Москва–Ленинград.
- Gusdorf, Georges 1980. Conditions and limits of autobiography. – Autobiography. Essays Theoretical and Critical. Toim J. Olney. Princeton–New Jersey: Princeton UP, lk 28–48.

- Juntunen, Alpo 1983. Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa. (Siirtolaisuustutkimuksia A 10.) Turku–Helsinki: Siirtolaisuusinstituutti.
- Jürgenson, Aivar 2000. Kirik ja kool Siberi eesti asundustes. – *Acta Historica Tallinnensia* 4. Ajaloo Instituudi ja Eesti Teaduste Akadeemia ühisväljaanne. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 31–48.
- Kikas, Katre 2014. Folklore collecting as vernacular literacy. Establishing a social position for writing in 1890s Estonia. – *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Toim Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen. (Northern Studies Monographs 3.) Umeå, lk 309–323.
- Korb, Anu 2004. Tagasi Siberi Kasekülas. – *Mäetagused*, nr 27, lk 168–174. doi: 10.7592/MT2004.27.korb (4. X 2016).
- Korb, Anu 2008. Eestlased Venemaal ja taasisesivunud Eesti. – *Sõna jõul: Diasporaa roll Eesti iseseisvuse taastamisel*. Toim Kristi Anniste, Kaja Kumer-Haukanõmm, Tiit Tammaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 53–72.
- Korb, Anu 2013. Rahvaluule osakonna Siberi kaastöölise Rosalie Ottessoni ja teadurite-arhivaaride dialoog aastatel 1969–1976. – *Mäetagused*, nr 54, lk 7–24. doi:10.7592/MT2013.54.korb (4. X 2016).
- Korb, Anu 2014. The funeral culture of Estonians in the Minusinsk region, Siberia, as a representation of the community and its transformation. – *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, kd 58, lk 127–148. doi:10.7592/FEJF2014.58.korb (4. X 2016).
- Kulu, Hill 1997. Eestlaste tagasiränne 1940–1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lyons, Maryn 2013. A new history from below? The writing culture of European peasants, c. 1850 – c. 1920. – *White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. (Studia Fennica. Litteraria 7.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 14–29.
- Mikkola, Kati 2009. Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Olesk, Sirje 2016. Isiklik... liiga isiklik? – *Keel ja Kirjandus*, nr 3, lk 222–224.
- Rahi, Aigi, Jõgisuu, Piret 1998. Eesti sõdurite kirjad Esimesest maailmasõjast. – *Ajalooline Ajakiri*, nr 2 (101), lk 29–48.
- Roemlich, Heinrich 1978. Die evangelisch-lutherische Kirche in Russland in Vergangenheit und Gegenwart. – *Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Evangelischer Teil*. Koost J. Schnur. Stuttgart, lk 1–63.
- Stark, Laura 2014. The rise of Finnish-language literacy viewed through correspondence to newspapers 1856–70. – *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Toim Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen. (Northern Studies Monographs 3.) Umeå, lk 262–277.
- Tuisk, Astrid 2006. Kooliõpetus ja eestlastest köster-koolmeistrid Siberis 19. sajandi lõpu- ja 20. sajandi alguskümnenditel. – *Paar sammukest XXII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2005*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 161–181.
- Valmis, Aavo 1997. Emakeelne õpetus Venemaa eesti koolides. Tallinn: Virgela.
- Veidemann, Rein 2016. Kirjavahetuste kaduv maailm. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 465–467.
- Whymann, Susan E. 2009. *The Pen and the People. English letter writers 1660–1800*. Oxford University Press.

Letters from Estonians in Siberia: Contacts with homeland and continuation of fieldwork

Keywords: communication, fieldwork, letters, Siberian Estonians

The majority of Estonian settlements in Siberia were founded in the last decade of the 19th century and in the early 20th century by Estonian emigrants in search of their own land. Settlements that were established yet earlier were made up of people deported to Siberia by the Russian Tsar.

In the article I analyse the letters sent to me from Estonian villages in Siberia following my folkloristic fieldwork in the region in 1991–2010. In the late 20th century and the early 21st century, exchanging letters with Estonians in Siberia had an important function both for me and my correspondents. For the correspondents in Siberian villagers, who had attended Estonian-language schools for only a few years, or sometimes not at all, writing letters was difficult and laborious, but despite that many still chose to do that. Through letters, Estonians in Siberia upheld their contacts with homeland, and felt that they and their knowledge was valued. My fieldwork, in some ways, continued in the form of exchanging letters, as some informants remembered some songs, etc. and sent them to me in their letters. The correspondence sheds light on a couple of decades in the life of Estonians in Siberia; the letters tell about people coping in troublesome times, their sources of joy and sad moments in life. The frequent mentioning of cultural events and folk calendar holidays in the letters may have been the result of my being a museum worker: my correspondents assumed that this is what would mostly interest me. As their acquaintance, Siberia's Estonians often turned to me to solve some life problems. The letters reflect emotions and evaluations and, among other things, criticism of my collecting and research work. The correspondence with Estonians in Siberia was not only about specific correspondents, but discussed the Estonian community as a whole – the letters mediated major events of the community and shared information about other villagers. A large amount of letters written over a longer period allow us to observe changes in the tradition and mentality of Estonians in Siberia.

Anu Korb (b. 1950), PhD, Estonian Literary Museum, Estonian Folklore Archives, Senior Researcher, korb@folklore.ee